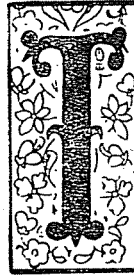

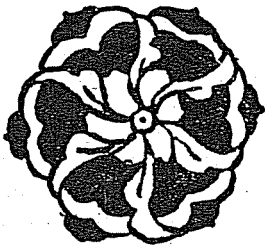
Tarih

BÜYÜK MALAZGİRD ZAFERİ VE ANADOLU'DA TÜRK DESTANI

PROF. OSMAN TURAN

Türkler, tarihte uzun asırlar boyunca, cihan hâkimiyeti mefkûresine inanmış ve bunun gerçekleşmesi için mücadele etmiş bir millet olmakla başka kavimler arasında çok mümtaz bir mevkie sahiptirler. Daha doğrusu maddî, manevî kudret Türklerin tarihte çok defa yer yüzüne taşmalarına, hakimiyetlerini üç kıt'a üzerinde yaymalarına âmîl olmuş ve bunun icabı böyle bir mefkûre doğmuştur, veya bu ülkü, Türk kudretinin gelişmesine ve dünya fütuhatına yardım etmiştir. İngilizce bir tetkikle mevcudiyet ve şumulünü meydana koyduğumuz üzere, İslâm'dan önce ve sonra, iki büyük devrede, türlü delil ve belirtileriyle göze çarpan bu mefkûre, M. Ö. II. asırdan XVI. asra kadar, yani 1800 yıl gibi cidden çok uzun bir zamana şamil olarak, Türk tarihinin azamet devirlerini içine alır. Oğuzname'de de akisleri bırakmak suretiyle Oğuzhan (Mete) ile başhyan ve V. asırda Attilâ ile nihayet bulan birinci safhada Türkler, Hun, Hiông'-nu vesair adlarla, uzakdoğudan Avrupa'nın içlerine kadar hâkimiyetleriyle birlikte yayılmışlardır. **Orhun** âbideleri ve diğer kaynaklarla sabti olduğu üzere, cihan hâkimiyeti mefkûresi, Gök - Türkler zamanında daha şuurlu ve belirli bir mahiyet alır. Gök - Türkler ve tâbiriyle Türk hâkimiyeti birinci devredeki coğrafi sahalara kadar intişar eder. İslâmiyetin kabulü ile bu şuur İslâm mefkûresiyle de birleşerek yeni bir takım dinî ve kudsi unsurlar kazanır ve daha fazla kuvvet bulur. Selçuklular ve kolları ile fütuhat sahasını değiştiren bu mefkûre, İslâm dünyasıyla Anadolu'ya hâkim olmak üzere, daha istikrarlı ve azametli bir devreye intikâl eder. Türklerin cihan hâkimiyeti hamlelerinde, dördüncü devreyi tevkil eden, Osmanlı İmparatorluğunun kurulması ile Akdeniz havzasında bulunan bir çok eski kavim ve medeniyetlerin yurdu Türk fetihlerine girer. İlk defa, Akdeniz olmak üzere, bu hâkimiyet karalardan denizlere de intikâl etmiş olur. Türkler, bu sefer, Akdeniz'e ve Orta Avrupa'ya kadar yeni bir medeniyet ve hâkimiyetin mümessili olurlar. Orta Asya, İran, Hindistan ve bü-

tün Şarkî Avrupa diğer Türklerin hâkimiyetine girmekle bu mefkûre kudretinin son mertebesine erişir.

Türk kudretinin, dört devrede yaptığı büyük cihan hâkimiyeti hamleleri, tabiatıyla, millî tarihin pek çok zaferlerle dolmasına sebep olmuştur. Lâkin Malazgird Meydan Muharebesi bunlar arasında cidden müstesna bir mevkiî işgâl eder. Hattâ onun bu istisnâî durumu, geniş ölçüde Türk tarihinin hududlarını aşar ve doğurduğu büyük neticeler dolayısıyla, beşerin mazisinde en ehemmiyetli hadiselerden birini teşkil eder. Çok umumî bir tarih bilgisi ve şuuruna sahip bir Türk aydını için bile Malazgird Zaferi bize yeni bir devre açmakla ve yeni bir vatan hazırlamakla, derin bir mânâ taşır. Lâkin hadise, modern bir tarihçi görüşü ile mütalâa edilince onun derhal cihan şumul ehemmiyet ve tesirleri göze çarpar. Bu sebeble, bu büyük zafer günü millî bir bayram olarak kutlanmağa, kutsileştirilmeye ve bize bugün ile birlikte bu vatani bahşeden Alparslan da Millî tarihin arslanı ve garp Türklerinin Atası olarak tazim ve tebcile lâyıktır. Nitekim İslâm'dan önceki Türkler de Gök - Türklerin kurtuluş ve hâkimiyetine delâlet eden **Ergenekon Bayramını** asırlarca dinî ve millî bir gün olarak tes'it etmişlerdir.

Tarihin büyük dönüm noktalarından birini teşkil eden Malazgird Zaferinin ilk mühim neticesi, şüphesiz, İslâm ve Hristiyan dünyaların kaderini değiştirmekle meydana çıkar. Gerçekten Hristiyanlık ve İslâmiyet, kendi imân ve görüşlerine göre birer dünya nizâmı ve akide birliği kurmak gayesiyle, bütün orta çağlar boyunca, birbirleriyle hâkimiyet ve üstünlük mücadelesine girişmişlerdi. Hristiyanlık putperest Roma, Yunan ve yakın Şarkın kargaşalık halinde bulunan inançlarını yıkarak kendi düşüncesine uygun manevî bir ahenk kurmaya çalışırken yeni çıkan İslâmiyet daha anî ve mucizevî bir hayatîyet hamlesiyle ve daha cihan şumul bir dâvâ ile ortaya atılarak, yalnız onun genişlemesini durdurmadı; bizzat Hristiyanlığın yayılmış olduğu ülkelerde bile kendi medeniyet ve akidelerinin hâkimiyetini de kurmaya muvaffak oldu. Bununla beraber İslâm, ilk hamle ile, Sâsânî İran'ı derhal yıktığı halde Hristiyan dünyasının lideri Bizans İmparatorluğunun sadece kanatlarını kurabilmiştir. Akdeniz'in doğu, batı ve cenup sahillerine sür'atle sahip olan müslümanlar bir kaç asır kadar da bu denizde hâkimiyetlerini muhafaza ettiler. Öyleki İbn-i Haldûn'un müstehziyane ifadesiyle, Hristiyanlar, uzun müddet, Akdeniz'de artak bir tahta parçası bile yüzdüremiyorlardı.

İslâm âleminin büyük kudretine ve müslüman medeniyetinin göz kamaştırıcı üstünlüğüne rağmen, asırlarca karalarda ve denizlerde ric'at eden Hristiyan dünyası bir türlü mukavemetten vazgeçmiş değildi. Böylece, bu günkü tabiri kullanmak caizse, bu iki âlem birbirinden demir bir perde ile ayrılmış olarak yanyana yaşadı. Bu vesile ile sadece şu kadarını kaydetmeliyiz ki bu perdenin beri tarafında, İslâm hâkimiyetinde bulunan Hristiyanlar daima din hürriyetine ve yaşama haklarına sahip oldukları halde, öte tarafta Hristiyanların hâkimiyetinde kalan müslümanlar, yalnız orta çağda değil, yeni zaman-

larda bile bu imkânlarla sahip olmadılar. İslâm orduları, yaz - kış, asırlarca Bizans topraklarına saldırdı ise de Toros silsilesi - Erzurum hattı ötesinde devamlı bir fetih vuku'bulmadı. Hattâ, İslâm medeniyetinin en yüksek seviyeye eriştiği X. asırda artık İslâm kavimleri hayatîyetini kaybettiği ve siyasi, dinî ve içtimai mücadeleler İslâm dünyasına büyük bir buhrana sürüklediği için Bizanslılar derhâl müdafaadan taarruza geçtiler; büyük İslâm bölgelerini istilâ ve hattâ bizzat halifelik merkezlerini bile tehdid ettiler.

İslâm dünyasının iç ve dış tehlikelerle böyle bir buhrana maruz kaldığı bu asırdadır ki Türkler İslâmiyeti kabul ve XI. asırda da Selçuk İmparatorluğunu tesis etmek suretiyle İslâm dünyasına taze bir kan aşıladı ve onu inhilâlden kurtardılar. Bununla beraber Selçuk İmparatorluğunun kuruluşundan (1040) Malazgird zaferine (1071) kadar, geçen 30 yıl zarfında, henüz Bizanslılara karşı kat'î bir teşebbüse geçilmiş değildi. Zira, bu devrede Selçuklular İslâm dünyasının iç meseleleri ve birliği ile meşgul bulunuyorlardı. Bu sebeple uzun müddet Türk - Bizans münasebetleri küçük ölçüde mücadelelerden ibaret kaldı. Nüfus kesâfeti ve yersizlikten sıkıntı çeken ve birbirini sıkıştıran göçebeler, Boy Beyleri idaresinde aileleri ve sürüleri ile göçerek, kendilerine yurt ve hayvanlarına otlak bulmak maksadıyla Anadolu sınırlarından içeri giriyorlardı. Selçuk hükümdarları, İslâm sultanı sıfatıyla, müslüman memleketleri ve ahalisini korumak için, bu insan akınına Orta - Asya'dan Anadolu'ya doğru sevk ediyorlardı. Müslümanların ve bizzat halifenin şikâyet ve arzuları da müslüman ülkelerini bu akınlardan korumaya matuf idi. Esasen Selçuk Devleti de bu nüfus kesâfetinin bir baskısı neticesinde kurulmuştu. Bu suretle bütün boy beyleri, bütün göçebeler kendilerine yurt bulmak için Anadolu'ya göçmek zarureti kavramış ve bu husus herkesin şuuruna yerleşmişti. Tuğrul Bey ve Alparslan tarafından yapılan Şarkî Anadolu seferleri; Kutalmış, Afşin, vesâir kumandanlar idaresinde sevk edilen bazı merkezî kuvvetler müstesna, Malazgird kadar Anadolu'ya yapılmış Türk akın ve Fetihleri hep bu göçebe Türk boylarının eseri idi. Boy Beyleri idaresinde Anadolu'ya giren Türkler Sivas, Kayseri ve Konya'ya kadar ilerlemişler birçok bölge, şehir ve kasabaları işgâl etmişlerdi. Fakat bu fetihler henüz kat'î bir mahiyette olmadığı gibi Selçuk - Bizans hududlarında da esaslı ve hususiyle hukuki bir değişiklik bahis mevzu değildi. Bu sebeble Bizans toprakları içinde Anadolu'da, Türkler henüz bir takım mahallî veya muvakkat adacıklar halinde bulunuyor ve seyyar koloni teşkil ediyor idi. Öyle ki Bizanslar bunlar üzerine kuvvetler sevk ettiği zaman göçebeler ya mahsur bir durumda kalarak mücadele eder veya büyük kuvvetle karşılaştıkları zaman bölgeyi terk edip başka bir sahaya giderlerdi. Fakat tamamiyle çekilmek ve Anadolu'yu bırakmak bahis mevzuu değildi. Zira, onlar için tekrar Türkistan'a dönmek hem faydasız, hem de imkânsızdı. Binaenaleyh Oğuz Türkleri ya Anadolu'da kendilerine Yurt bulacak veya orada ölecekler idi.

Malazgird muharebesine kadar ne Bizans'ın

Türkleri Anadolu'dan çıkarmak teebbüsleri bir semere vermiş ve ne de İslâm'ın iç meseleleri ile meşgul bulunan Selçuk Devleti, bu kısmi istilâları kat'î bir fütuhât şekline sokarak ırkdaşlarına emin bir yurt sağlamak İslâm'ın bu eski rakibini ezerek tarihi vazifesini ve cihangirlik mefkûresini gerçekleştirmek imkânını bulabilmiştir. Nitekim, Mısır'da hâkim bulunan Şii Fâtîmî Devleti, İslâm Dünyasının birliği ve selâmeti için ciddi bir engel teşkil ediyordu. Hattâ Tuğrul Bey zamanında onun mevkii bir derece sarsılmış ve bu sebeple de İstanbul Camii'nde nâmına okutulmakta olan hutbe, Abbâsî Halifesi ve Selçuk Sultanı adına çevrilmiş idi. Lâkin Şii'ler, henüz Selçuklular idaresinde bulunan Sünnî İslâm dünyasıyla rekabet ididasından vazgeçmiş değildi. Bu Sünnî - Şii rekabeti dolayısıyla, Malazgird muharebesi arefesinde Alparslan Bizanslılarla değil Fatimîlerle hesaplaşmak zaruretini duyarak, Suriye seferine çıkmış bulunuyordu.

MALAZGİRD VE İSLÂM - HRİSTİYAN DÜNYALARI

Bu Selçuk - Fâtîmî rekabetinden faydalanmak isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes Devletinin bütün imkânlarını seferber ederek 200.000 kişilik büyük bir ordu ile harekete geçerken yalnız Anadolu'yu mutlak surette Türkler'den kurtarmak niyetinde değildi; Ö, aynı zamanda, İslâm dünyasına karşı evvelki asırda başlamış ve Selçukluların zuhuru ile durmuş olan taarruz ve istilâları da tekrarlamak kararında idi. İşte, Malazgird meydan muharebesi İslâm ve Hristiyan âlemlerinin kaderlerini tayin ile alakalı böyle bir zamanda ve bu şartlar içinde vukuu buluyordu. Selçuk Devleti böyle bir muharebeye hazır bulunmadığı için İslâm dünyası ciddi korku ve endişe içinde idi. Bizzat sultan ve Abbâsî halifesi bu endişeyi duyanların başında idi. Bu sebeple her ikisi de bütün kuvvetlerini cepheye sevkederek imparatora sulh teklifinde bulunmuştu. Lâkin kuvvetinden mağrur ve zaferden emin bulunan imparator, sultanın hazırlanma ihtimalini düşünerek bunun ancak Selçuk payitahtında mümkün olabileceği ifadesiyle, bu müsait sulh tekliflerini red eyledi.

Alparslan, 80.000 den fazla olmayan ordusu ile, kâhır düşman kuvvetlerine karşı muharebeyi kabule mecbur bulunurken endişesi cidden büyük idi. Bu münasebetle mağlûbiyet ve ölüm ihtimallerini hesap ederek ordusu huzurunda ahd ve vasiyetlerini yapmak lüzumunu duydu. Son tesellisi İslâm'ın bu büyük gününde ve onun uğrunda şehit olmak idi. Halife de bütün İslâm ilim ve din adamlarını bu kader gününde, camilerde Allahın Türk Ordusuna yardımı ve İslâmın zaferi için, duaya davet etti. Dua sesleri camilerde yükseldiği bir günde muharebenin hayırlı olacağı ümidiyle saflar kuruldu ve 26 Ağustos 1071 Cuma günü iki ordu karşılaştı. Muharebenin cereyan tarzı ve neticesi malûmdur. İlk İslâm askerleri Kadisiye ve Yermükte nasıl bir avuç kuvvetle koca Sâsânî ve Bizans İmparatorluklarını yıkmış veya parçalamış ise Malazgird'de de aynı şey olmuş; manevî kuvvet maddî üstünlüğü yere sermiş-

tir. Zaten Kur'anda da bu hususa dair bir beşaret müslümanları daima cesaretlendirmişti. Bizans ordusunda hezimet gayrimüslim Uz (Oğuz) ve peçenek Türklerinin ırkdaşlarını tanıyarak Selçuk saflarına geçmesiyle başlar.

Bu büyük zaferin bir hususiyeti de tarihte ilk defa bir Bizans İmparatorunun İslâmlara esir olması idi. Zaferin büyük ehemmiyeti dolayısıyla Türk - İslâm dünyası bayram yapmış, bu uğurlu gün İslâmın Kadisiye ve Yermük gibi ilk büyük zaferleri meyanında tebci ve Alparslan da ulu Peygamberin eshabı olan gaziler arasında tazim edilmiştir. Malazgird Zaferine daha ilk zamanlarda atfedilen bu ehemmiyet ve onun ilk büyük İslâm zaferleriyle mukayesesi, tarihin neticeleri dolayısıyla de, isabetli olmuştur. Gerçekten İran'a ve Bizans'a karşı ilk zaferler kazanılmamış olsaydı, nasıl İslâmiyet Arabistan çöllerinde boğulmağa mahkûm olur ve beşeriyetin eski çağ ve Avrupa medeniyetlerini birbirine ulaştıran ve üçüncü büyük eseri olan İslâm medeniyetinin vücud bulması imkânsız idl ise Selçuklular zuhur etmemiş ve Malazgird Zaferi elde edilmemiş olsaydı müslüman kavimleri ve İslâm medeniyeti de öylece daha onbirinci asırda sahneden çekilirdi. Neticede bu medeniyet, XVI. asıra kadar üstünlük ve hayatiyet bahşeden Anadolu'nun Türkleşmesi ile üç kıta üzerinde dünya nizamına âmil olan Osmanlı İmparatorluğunun kurulmasına imkân veren hadiselerin şumulü iyice muhakeme edilirse Malazgird Zaferinin cihanşumul mânası ve tarihte nasıl bir dönüm noktası teşkil ettiği daha kolay anlaşılır. Malazgird Zaferinin, İslâm ve Hristiyan dünyalarının kaderine tesir eden bu ehemmiyetinden sonra, ilk büyük netice, hiç şüphesiz Anadolu'nun fethi ve Türkleşmesidir. Halifelik ordularının asırlarca mücadelelerine rağmen Bizanslılardan koparamadıkları bir ülkenin şimdi İslâmın hamisi Türklerin ve göçebe Oğuzlar tarafından sür'atle feth ve iskânı iki âlem için hakikaten hayati ehemmiyeti halzıdır. İslâmın ilk fetihleriyle sadece kanatları koparılan fakat X. asırda tekrar kanatlanıp taarruza geçen Bizans Anadolu'nun fethi ile bel kemiğini kaybederek artık tedrici bir ölüme mahkûm edilmiş oldu. Nitekim Malazgird'ten sonra Bizans'ın mukavemeti kalmadığı için, Türkler yirmi yıl zarfında çadırlarını boğazlar, Marmara ve Adalar denizi sahillerinde dikmeğe muvaffak oldular. Müslüman Selçuklular Anadolu'yu açarken, onların gayrimüslim ırkdaşları «Peçenek» UZ (Oğuz) Türkleri de Balkanlara iniyordu. Böylece Türklerin dünyaya bu üçüncü taşma devresinde Bizans İmparatorluğu Asya'da ve Avrupa'da tam bir Türk Kıskaçı içine girmiş bulunuyordu. Öyleki Frenkler Haçlı Seferleri ile Türkler üzerine büyük akınlar yapmamış olsaydı İstanbul'un fethi, balkanlara geçmek ve Avrupa'da birleşmek ilk Selçuk yayılışında mümkün olacaktı. Bununla beraber şarkî Avrupa'ya ve balkanlara gelen Türkler müslüman olsa ve Anadolu'daki ırkdaşları gibi yeni bir medeniyet mümessili olarak oralarda yerleşselerdi Türk tarihinin akışı daha başka bir mahiyet alır ve bahis mevzuu engeller de daha kolay bertaraf edilirdi.

Türkler Anadolu'da henüz yerleşmekte iken Haçlı Seferlerinin açtığı yeni bir mücadele devresi bir asır kadar sürdü ve Türkleşme faaliyetini geri attı. Bu durumda onlar orta Anadolu'ya çekilmeye mecbur oldular. Diğer taraftan Anadolu'da teşekkül eden öteki Türk devletleriyle cereyan eden rekabet kavgaları da bu buhranı arttırıyordu. Vaziyetten faydalanan Bizanslılar sahilleri işgal ile Anadolu'yu istirdat ümitlerini besliyorlardı. Malazgirt zaferinin öldürücü tesirlerine rağmen Bizans'ın istirdad teşebbüsleri bir asır kadar devam etti. Nihayet Anadolu'da Türk birliğinin kurucu ve bu vatanın ikinci bânisi II. Kılıçarslan'ın Manuel komnenos'e karşı kazandığı (Myrokephalon) Kumdanlı Zaferi (1176) Bizans'ın Anadolu'yu kurtarma ümit ve teşebbüslerine ebediyen son vermiş ve Malazgirt'ten sonra bu ikinci zafer sayesinde bu memleket artık kat'i bir şekilde bir Türk vatani olmuştur.

Malazgirt'ten sonra Bizanslılar Haçlı müdahaleleri sayesinde birkaç asır daha ömürlerini uzattı ve hattâ bir ara belini doğrultur bir hale geldi ise de Türk - İslâm dünyası karşısında bir daha ciddi bir rakip kuvvet vasfını kazanamadı. Böylece Hristiyanlığın müdafaa ve taarruzu artık Ortodoks şarktan Katolik garbe intikal etti. Viyane önlerine, XVI. asra kadar devam eden bu müdafaa bundan sonra taarruz şeklini aldı. Malazgirt Zaferinin Hristiyan dünyası üzerinde icra eylediği akisler yirmibeş yıl sonra Türklere karşı sel gibi akan Haçlı seferlerini meydana getirdi. Mamafih bu seferlerin doğusunda Bizans'ın Malazgirt münasebetiyle giriştiği tahrikleri, Fatimilerin Kudüs'ü işgalleri ve nihayet Avrupa'nın orta çağda içinde bulunduğu derin cehalet ve taassubu da göz önünde tutmak icap eder. Nitekim garp Hristiyanların gayesi Türkleri Anadolu'dan çıkarmak değil Kudüs'ü ele geçirmektir. Diğer taraftan Türklere karşı düşman ve Rumlara karşı dost olarak gelen Haçlılar tamamiyle aksi hislerle dönmüş idiler. Zira, onlar bu seferler esnasında Bizanslıların daima hiyle ve hiyanetlerine uğradıkları halde, Türklere, esaret zamanlarında, sadece merhamet ve âlicenaplık görmüşlerdi. Bundan dolayıdır ki orta çağ Avrupası'nda asalet ve kahramanlığın ancak Türklere Franklara ait olduğu kanaati yerleşmiş, bu iki kavmin aynı ırkı mendeden gelip kardeş olduklarına dair de bir takım efsaneler teşekkül etmiş ve bu iki şövalye ırk arasında yalnız bir din farkı bulunduğu düşüncesi devrin kroniklerine geçmiştir.

Haçlı taarruzlarına ve büyük Selçuk İmparatorluğunun parçalanmasına rağmen İslâm dünyasının Hristiyan dünyası aleyhindeki inkişafı XVI. asra kadar devam etti. Dikkata şayandır ki XII. asırda çıkan Moğol kasırgasının en büyük tahribat ve zayıyatı Türkler üzerinde vuku bulduğu halde, müslüman dünyasında yine Türkler kısa bir duraklamadan sonra hayatîyetlerini muhafaza ederek tekrar iktidarı ele aldı ve yayılmaya başladılar. Lâkin İslâmın hamisi ve mümessili olarak Selçuklular sayesinde Fatih Türkler karalarda muzafferane ilerlerken Akdeniz'de vuku bulan bir inkilâp Türk - İslâm dünyasının kaderi bakımından büyük bir ehemmi-

yeti haizdir. Filhakika Selçuklulardan önce İslâmlar karalarda ric'at ederlerken denizlerde ve hattâ İspanya'da henüz mevkilerini muhafaza ediyorlardı. Halbuki İslâm dünyası Türklerin idaresinde karalarda müdafaaadan taarruza geçtiği sırada Akdeniz'de tersine, ric'at başlamış ve deniz hâkimiyeti tedricen Hristiyanlara kaptırılmıştı. Hattâ İspanya'dan geçen şimalî Afrika'lı Murabit ve Muvahhid'lerin hamlesi de Endülüs müslümanlarının uzun müddet mukavemetlerine imkân vermemişti.

Malazgirt Zaferinden sonra başlayan Haçlı Seferlerine kadar Garbın şursuz bir hareketiye İslâm medeniyetinin tesirleriyle bunların Avrupa üzerindeki medenî neticeleri o derece ehemmiyetli olmuştur. Bu seferlerle birlikte Avrupa uyanmağa ve yeni medeniyet hamlesi yapmağa başlarken Akdeniz hâkimiyeti de müslümanlardan onlara intikal ediyordu. O şekilde ki, birinci, seferden sonra Haçlılar ciddi bir İslâm donanması ile karşılaşmadan Suriye ve Filistin Limanlarına çıkabiliyorlardı. Selçuklular Haçlı ve Bizans taarruzlarını kırıp XII. asırda keza XIV. asırda Aydın Oğullarının adalar denizindeki müthiş teşebbüsleriyle tedricen Ak ve Karadeniz sahillerine çıktılar ve mühim donanmalara da sahip oldularsa da artık Avrupa'lular ile rekabet edebilecek bir deniz kuvveti vücuda getiremediler. Hattâ, Osmanlı İmparatorluğu XVI. asırda Viyana önlerine ve Atlas dağlarına doğru ilerlerken Akdeniz'de de tam bir hâkimiyet kurmuşlardı. Fakat Avrupa'lular yeni bir medeniyet hamlesi içinde ve Okyanusların fethi ile meggul buldukları için Türk - İslâm dünyası artık kudretinin son noktasına varmış; halbuki Avrupa hamlesine yeni başlamıştı. Böylece Müslüman Şark ile Hristiyan Garb arasında teessüs eden medeniyet ve kuvvet muvazenesi tedricen Avrupa'nın üstünlüğü ve binaenaleyh karalar ve denizlerde ilerlemesiyle neticelendi. Dikkata şayandır ki bu asırda bazı Türk mütefekkirleri Avrupa'luların Okyanuslara açılması ve hâkimiyetleriyle Türk - İslâm dünyasının sarılmak ve iktisadî çöküntüye uğramak tehlikesini tamamiyle idrak etmişse de bir tarafta artık hayatîyetini kaybeden bir İslâm medeniyeti, diğer tarafta yeni bir hayatîyet hamlesi almakta bulunan bir Avrupa medeniyeti karşı karşıya idi. Bundan başka Türk'ten gayri bütün İslâm kavimleri asırıarca evvel dalmış oldukları uykuda berdevam idiler. Türk milletini tek başına İslâm medeniyetine altı asırdan daha fazla bir hayatîyet veremeyeceği için o da yorulmuş ve uykuya dalmış; bununla beraber ilk uyanma faaliyetleri de geçen asırda yine Türkler'de başlamıştı.

SELÇUKLULARDAN ÖNCE ANADOLU

Anadolu'nun Bizanslılar'dan Selçuklulara geçtiği sıralarda, medenî, iktisadî, içtimai ve etnik durumu tetkik edilmeksizin bu ülkenin fethi, Türkleşmesi ve tarihi tekâmülü kavranılamaz. Asırlarca süren İslâm - Bizans mücadeleleri Anadolu'nun tahribine, nüfusunun azalmasına ve bu sebeple medenî ve iktisadî inhitatına âmil oldu. Dünya ticaret yollarının tamamiyle İslâm'ların ellerinde bulunması ve yukarı ortaçağ şartları icabı Anadolu'nun milletler arası ticaret yollarının dışında kalması da bu

inhatatı artırmakta idi. O şekildeki ancak X. asırda cenupta Antalya ve şimalde de Trabzon limanları medenî İslâm ülkeleriyle gelişen ticaret sayesinde ehemmiyet kazanmış, iç Anadolu şehirleri birer büyükköy haline gelmişti. Bu sebeptendir ki Bizans Anadolu'sunda ne eski Helenistik ve ne de Selçuk devrinin medeniyet abidelerine rastlamak mümkün olmamıştır. Bu umumi inhatat, dolayısıyla Anadolu'nun yerli Hristiyan halkları kültürce geri bir manzara arzederler. Böylece Anadolu'ya ilk gelen Türk'lerin çoğu göçebe olduğu, yani kültür bakımından geri bulunduğu halde bu memlekette gelişen millî kültür üzerinde yerli halkların tesiri yardımcı olmamıştı. Gerçekten Selçuk medeniyeti Türk İslâm ve Bizans unsurlarının bir sentezi olsaydı bu keyfiyet kültürel inkişafın daha verimli bir mahiyet almasına âmil olabilirdi. Nitekim İslâm medeniyetinin kuruluşunda, eski yakın şark ve Yunan medeniyet numunelerini devam ettiren Irak, Suriye ve Mısır Hristiyanlarını rolü büyük olmuştur. Halbuki Türk'ler Anadolu'da böyle bir imkânı kavuşmamış ve Anadolu'da inkişaf eden ve daha sonra Balkanlara uzayan Türk medeniyeti böylece Türk - İslâm medeniyetinin Garba doğru uzaması ve devamından ibaret kalmıştır.

Bizans Anadolu'sunda bu şekilde bir medenî ve iktisadî inhatat hüküm sürerken, Toroslar - Erzurum hattı ötesinde, Şarkî Anadolu'da, İslâm dünyası ile vuku bulan medenî ve ticarî münasebetler sayesinde, oldukça ileri ve canlı bir hayat mevcut idi. Hattâ orta Anadolu'ya nazaran göze çarpan bu medenî üstünlük XII. asırda, yani Selçuk medeniyeti yükselmeye kadar devam etmiştir. Bu sebeple İslâm'larla gevrişmiş şarkî Anadolu'da yaşayan Hristiyanlar Orta Anadolu'nun Rum veya Rumlaşmış Hristiyanlarına nisbetle kültürce daha ileri bir seviyede bulunuyorlardı.

Anadolu halkı dinî ve içtimai bakımdan da iyi bir durumda değildi. Bizans İmparatorluğunun takip etmekte olduğu Ortodoks siyaseti öteden beri diğer kavim ve mezhepleri temsil ve imha gayesini güdüyordu. İlk İslâm fütühatında yakın şark Hristiyanları nasıl bu siyaset yüzünden Garp istilâsını kolaylaştırmış ise Selçuk istilâsında da şarkî Anadolu'daki Süryânî ve Ermeniler, Orta Anadolu'daki küçük dinî cemaatler böylece Fatih Türklere karşı Bizans müdafaasını samimiyetle yardım etmediler. Bizanslıların bu dinî baskılarına malî tazyik ve zulümleri de ekleniyordu. Devletin vergilerinin çokluğu halkı ezmiş, arazi şahısların mülkiyetinde toplanarak büyük bir toprak aristokrasisi sınıfı meydana gelmiş ve tedricen halk topraksız ve esir bir duruma düşmüştü. Bu sebeple ilk Türkiye Sultanı Süleyman Şah'ın toprakları halka dağıtması Hristiyan kitlelerin Selçuklu'lar arasına geçmelerine âmil olmuştur. Böylece din hürriyetine ve araziye kavuşmak, sefaletten kurtulmak isteyenlerin muhafaza edebilmek için Selçuklu'lar ile hususî anlaşmalar yapan Aristokratlara dair de elimizde kayıtlar mevcuttur. İstilânın ilk sarsıntısı geçtikten sonra Selçuk hükümdarlarının adaleti Hristiyanlara sefkat ve himayelerine dair Süryânî ve Ermeni kaynaklarında

gördüğümüz dikkata şayan methiyelerin sebebi de budur. Bizans kaynakları da halkın Türk istilâlarına yardımına ve hattâ bazı yerlerde din adamlarının Türklerle iş birliği yaptığı hususunda bazı haberler vermektedir.

Türkler Anadolu'ya geldikleri zaman burada başlıca etnik unsur olarak Rum ve Ermenilere rastladılar. Eski Anadolu kavimlerinin mevcudiyetlerini muhafaza edebildiklerine dair malûmatımız kifayetsizdir. Bizans kaynaklarında kaydedilen bazı etnik zümrelerin eski kavimlerin bakiyesi olduğu anlaşılıyorsa bunların dil ve kültür bakımından müstakil bir hüviyet taşıdıkları hususu pek mühimdir. Uzun asırlar zarfında Yunan, Roma, Bizans ve Hristiyanlık tesirleriyle Toroslar - Sinop hattının batısında kalan Anadolu, umumiyetle, Rumlaşmış bir manzara arzeder. Bu Rumlaşma sahil bölgelerinde Yunanlılarla irki bir kaynaşma ile muvazî gitmiş ve kuvvetlenmiştir. Dahilde büyük şehirlerde kendini koyu bir şekilde gösteren Rum ve Hristiyan tesirleri şehirlerden ve kültür merkezlerinden uzaklaştıkça hafiflemekte ve eski etnik hüviyetler mevcudiyetini hissettirmektedir. Karadeniz şark sahilinde Rumlaşma da yer yer kuvvetli olmuştur. Samsun ile Giresun arasında, Trabzon Komnenler devletine karşı sık sık isyan eder bir Çan kavminin XII. asra kadar, Hristiyan olarak mevcudiyetini muhafaz eylediğini biliyoruz ki göçebe Çepnilerin fütühatıyla bütün sahil boyu Türkleşirken bu küçük kavim de tarihten silinmiş yalnız Canik adı bu bölge ve dağların adı olarak bu güne kadar gelmiştir.

Bu Toros - Sinop hattının şarkında kalan Ermeniler önce Bizans'ın onları parçalama siyasetiyle Sivas, Kayseri bölgelerine kadar yayılmışlar; sonra da Türk istilâsı önünde garba doğru kayarak buralarda daha fazla kesafet kazanmışlardı; nihayet Toroslar bölgesine ve Çukurova'ya indiler; Ve Haçlı Seferlerinin yarattığı siyasi sarsıntıyı Ermenilerin bu havalide, bazan Selçuklulara tâbi bir krallık kurmalarına yardım etmiştir. Ermeniler hiçbir zaman siyasi bir birlik kuramayarak küçük feodal hükümetler teşkil etmişler ve çok defada birbirleriyle savaşmışlardır. Bu sebeple, sıra ile, Sâsânîlere, Bizanslılara, Araplara ve nihayet Türklere tâbi kalmışlardır. Bununla beraber din ve mezhep ayrılıklarından faydalanarak millî varlıklarını muhafaza etmişler; hattâ kendilerine mahsus bir edebiyat ve klütürde yaratmışlar. Ve böylece Anadolu Rumlarına nazaran üstün bir seviyeye ermişlerdi. Anadolu'nun şark ve cenup bölgelerinde yaşayan Süryâniler ise Hristiyan olup medeniyetçe çok ileri idiler. Buralarda yerleşmiş sair müslüman Samileri de kaydederseniz Anadolu'nun etnik bir tablosunu çizmiş oluruz.

ANADOLU'NUN TÜRKLEŞMESİ

Malazgird Zaferinin en büyük ve en göze çarpan neticesi Anadolu'nun Türkleşmesini ve Türkle-re yeni bir vatan haline gelmesini sağlamasıdır. Gerçekten eski bir çok kavimlere yurt ve medeniyetlere sahne olan veya üç kıt'a arasında bunların mübadele sahası bulunan Anadolu tarihte ilk defa olarak ırk, dil, din, kültür ve sanat bakımlarından külli

bir inkılâba maruz kalmıştır. Fetih sırasında Anadolu'nun içinde bulunduğu şartları, tutulan bir ordu-dan ziyade bir milletin eseri olduğunu, memleketin etnik durumunu, nihayet Türkistan'dan birkaç asır devam eden kesif muhacir akınlarını ve mücadeleleri kavrayamayan münevverler değil ilim adamları bile hâlâ bu Türkleşme faaliyetini hâlâ anıyamamışlar. Ve tedbirlerin kifayetsizliği veya askerî ve siyasi hadiselerle inhisarı da bu meseleyi bir muamma haline sokmuştur. Bu suretle Anadolu'nun Türkleşmesi hadisesi, sadece mantıkî bir istidlâl ile, yerli halkların İslâmlaşması ve Türklerle kaynaşması şeklinde düşünülmüş ve kabul edilmiştir. Lâkin tarih bu mantıkî istidlâlâ göre cereyan etmiş değildir. Hattâ Anadolu'ya gelen kesif Türk kitlelerinin kemiyetleri hakkında kaynakları tetkik etmeyenler garp Türklerinin dil kültür san'at ve folklor bakımından Türkistan'daki hüviyetlerini hemen aynı muhafaza ve Anadolu'ya nakil ettiklerini müşahade etselerdi yerli halklardan ciddi iktibaslarda bulunmadıklarını ve binaenaleyh ırkî bir karışma hadisesinin teyid edilmediğini görmekte bu muamma bütünü şaşkıncı bir mahiyet alırdı.

Oğuz Türklerinin ırkî hususiyetleri hakkında tarihi bilgilere sahip olmayanlar, bütün Türkleri Mongolid sandıkları ve Anadolu Türkleri de böyle bir vasıf arz etmediği için ırkî karışmanın Türkleşme hadisesinde mühim bir âmil olduğu kanaatine varmışlardır. Halbuki böyle bir karışmaya maruz kalmıyan göçebe yürük ve Türkmen'lerle birleşen Türkler arasında ırkî bir ayrılık olmadıği üzerinde düşünmemişler, Azerbeycan, Türkistan, Irak'da kalan Oğuz Türklerinin de aynı ırkî vasıfları halz olduğunu hesaba katmamışlardır. Esasen Anadolu'ya gelen Türkler Monkoloid bir ırkî vasıfta olsa ve sanıldığı gibi bugünkü Türkler onlar ile yerlilerin bir kaynaşması mahsulü olsaydı bu Monkoloid evsaf zamanımıza kadar devam ederdi.

Kaynakların, umumiyetle, mebzul olmamasına rağmen, Anadolu'ya asırlarca akan insan kitleleri ve bu memleketin Türkleşmesi hakkında elimizde çok çeşitli ve mühim malzeme mevcuttur. Vaka-i namerin Azerbeycan yoluyla Anadolu'ya göçen insan dalgaları hakkında verdikleri çok dikkate şayan tasvirler ve **KARINCALAR GİBİ KAYNAŞTIKLARI-NA** dair ifadeler Türkleşme hadiselerinin mahiyetini tesbit ederken bizde ilk müsbet düşünceyi uyandırmaktadır. Anadolu'ya vukubulan Türk akınları bir kaç asır devam etmekle beraber kesafet ve ehemmiyet bakımından iki büyük devreye ayrılır. Selçuk fetihleri ile başlayan birinci devrede Türkler bütün Anadolu'ya dağılırlar, fakat kesafet bakımından yerli halka nazaran ekseriyeti teşkil edemezler. Aşağıda izah edileceği üzere, orta Anadolu bundan müstesnadır. Haçlı seferlerini müteakip Türkler mühim zayıat verir ve sahilleri Bizanslılara terk ederek orta Anadolu'ya çekilir; Türkleşme de bu bölgede vuku bulur. Bütün Asya'yı yerinden oynatan Moğol istilâsı Türk akınlarının ikinci kesafet devresini teşkil eder. Büyük Selçuk İmparatorluğu nasıl İslâm memleketlerini ve ahalisini korumak maksadıyla bu akınları Anadolu'ya sevkederse Türk Selçuk devleti de aynı düşünce ile bu göçebe kütlelerini kendi hu-

dukları dışına, Bizanslıların elinde bulunan Anadolu'nun Garb, Cenup ve Şimâl sahillerine serbest bırakır, ve bu bölgeler yeni gelenler sayesinde fetih ve iskân sahası olur. Kaynaklar bu hudud bölgelerinde 100.000 lele ifade edilen göçebelerin yığıldığını, Moğollardan önce UÇ (hudud) ları işgal eder. Bu göçebeler üzerine yeni gelenlerin tazyik yaptığını böylece Türklerin tedricen fetih ve iskân sahaslarını Bizansın aleyhinde genişlettiklerini ve nihayet bu göçebelerin UC'larda nasıl bir hayat sürdürdüklerini, idare ve istihalelerini bize naklederler.

Selçuk devletinin kurulduğu Orta Anadolu'nun fetihten önce pek seyrek olarak meskûn bulunduğuna işaret etmiştik. İstilanın ilk sarsıntısı mevcut nüfustan da mühim bir kısmının Türkler önünden garba doğru kaçmasına ve hattâ Balkanlara kadar ilerlemesine sebep oldu. Bazı Hristiyan kaynaklar İmparator Mihael'in, istilâ dolayısıyla, halkı arabalara koyarak geri çektiğini ve boşalan yerlere Türklerin kolaylıkla yerleştiğini kaydederken onu bu muntakanın Hristiyanlığına nihayet vermekle takbih ederler. Aynı hadise Moğol istilâsını müteakip Batı Anadolu'da cereyan etti. Türkmenlerin önünden kaçan ve yollarda birbirleri üzerine yıkılarak Rumların geriye ve Balkanlara doğru çekilmelerini güçleştiren bir nüfus hareketi hakkında dikkate şayan tasvirler bize kadar intikal etmiştir ki, bunlardan biri Osman Gazi önünde birliklerin akın halinde Düzcce ve Adapazarı ovalarına dökülmesine dair haberlerdir. Muhaceretin kolaylığı dolayısıyla göçebeler önünden kaçan halk garbî Anadolu'yu tamamıyla boşalttı. Rumlar kısmen Rumeliye geçtiler. XIV. ve müteakip asırlarda bu bölgelerin Orta Anadolu'ya nazaran daha fazla Türkleştiğini tarihi kaynaklarla istidlâl etmek mümkün olduğu gibi XVI. asır tahrir defterleri de bunu kat'i olarak meydana koymuştur. İlk istilanın sarsıntısı geçtikten ve Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulduktan sonra, burada kalan Hristiyanlar için, devletin himayesine mazhar olduğu ve tab'a olarak bir fark gözetmediği için yerli unsur mevcudiyetini muhafazada hiçbir güçlüğü uğramadı. Fransızca olarak neşrettiğimiz bir tetkik Selçuk devletinin Hristiyan Tab'ayı himaye siyasetine dair dikkate şayan methalleri meydana koymuştur. Halbuki garpte göçebeler hareket halinde idi: Beylikler yani küçük devletler kuruluncaya kadar mücadele, katil ve hicretler devam ediyor ve nüfus azalıyordu. Türkmen faaliyeti cenup'ta da aynı şekilde vuku buluyordu. Hattâ küçük Ermeni devleti ortadan kalkmadan çok evvel Toroslarn cenup yamaçları ve Çukurova Türkleşmeğe başlamıştı.

Böylece Selçuk devletinin kuruluşundan Osmanlılara kadar Ortaasya'dan gelen ve Anadolu'da çoğalan nüfus hareketi muntazam Bizans hududlarında tekasif eder ve mütemadiyen yeni bölgeler fethedilir. Her fetih bölgesi tekrar bir nüfus kesafetine sahne olurdu. Diğer taraftan Türk Arap İslâm bölgelerinden gelen âlimler, gaziler ve dervişler UC'lardaki mücadeleye dinî bir hüviyet verir, cihadı teşvik ederler. Veya bizzat ona katılırlar. Böylece islâmiyeti sathî şekilde kabul etmiş ve henüz daha ziyade ŞAMANI olan göçebe Türkmenler bu hava içinde daha dindar ve bizzat gazi olurlar. Anadolu'

nun fethi ve Türkleşmesi hep bu vetire'ye göre ceryan etmiştir.

Orta Anadolu'da Selçuk devleti kurulmakla Hristiyan nüfus nisbetini muhafaza etmişti. Bununla beraber, yukarıda işaret ettiğimiz üzere, buraları da çoktan ekseriyetle Türkleşmiş bulunurdu. Nitekim İkinci Kılıçarslan zamanında Ankara'da Hristiyan nüfus o kadar azalmıştı ki bu yüzden geçim sıkıntısı çeken bu şehrin METROPOLİT'i daha küçük bir dinî mevki (EVEKLİK) olmasına rağmen, talebi üzerine, Amasra'ya nakledilmişti. XIII. asırda Konya, Kayseri ve Sivas havalisinde bulunan ve hattâ 1. Keyhusrev tarafından Akşehir civarında yerleştirilen Hristiyan nüfusa XVI. asır tahrir defterlerinde ve son mübadele ve tehcirden önce de aynı nisbette raslanmıştır. Garbî Anadolu'da çok seyrekleşen Hristiyan nüfus İmparatorluğun son asrında Rumların tedrici nüfus ve muhaceretiyle bir derece artmış bulunuyordu.

Anadolu'nun Türkleşmesinde esas amilin Etnik olduğunu böylece meydana koyarken İslâmlaşma unsurunu tamamiyle inkâr etmeye imkân yoktur. Fîlhakika bir Fransızca tetkikimizde izah ettiğimiz üzere, yerli halklar arasında İslâmiyeti kabul suretiyle de bir Türkleşme faaliyeti olmuştur. Lâkin bu hâdise hakkında kaynakların ifadesi islâmlaşmanın tedrici ve münferit bir surette ceryan ettiğini ve kitle halinde halkların veya bir bölge ahalisinin toptan din değiştirmediklerini meydana koyacak bir mahiyettedir. Tarihi kayıtlarla varmış olduğumuz bu neticeyi lisanîyet ve folkloor da tamamiyle teyid etmektedir. Nitekim Rumeli'de Arnavut, Boşnak ve Pomak gibi toptan din değiştirdiği halde etnik hususiyetini ve dillerini muhafaza eden kitlelere Türkiye'de raslamayışımızın sebebi de budur. Böylece asırlar zarfında yerli halktan islâmiyeti kabul ederek Türkleşen, yani Türk kanına karışan, nüfusun nisbeti % 30 u geçmekte ve % 70 i de Orta Asyadan gelen Türkler teşkil etmektedir. Buna mukabil Anadolu'ya gelen göçebelere arasında Hristiyanlığı kabul edenlerin de bulunduğunu istidlâl mümkündür. Gerçekten bu göçebelerin büyük bir kısmı henüz çok sathi bir şekilde İslâmiyeti kabul etmiş ve daha ziyade eski ŞAMANE dinlerinde bulunurlardı. Hattâ bu ŞAMANI tesirlerini daha uzun müddet ve şehirlerde bile müşahade etmeği mümkün kılan vesikalar vardır. XVI. ncı Asırdan beri isimleri, dilleri ve daha sonrada ibadetlerinin Türkçe olduğunu bildiğimiz bir kısım Rum ve Ermenilerin bunların torunlarını teşkil ettiği gözükmektedir. Bu bahse temas etmekle, Selçukluların geldiği zaman Anadolu'da mühim bir Türk nüfusla karşılaştıklarına ve Türkleşmede bu amilin büyük ve kolaylaştırıcı bir rol ifa eylediğine dair fikir ve temayülleri tedayi etmemek imkânsızdır. Bizanslıların önce İslâmlara karşı Torosların bir tarafında Peçenek Oğuz, sonra da Selçuklulara karşı Bitinye'de Kuman veya Kıpçakları birleştirdiğine dair elimizde kayıt ve deliller mevcut ise de bunların mühim bir yekûn tuttuğu iddia edilemez. Moğollardan önce Şimalden Kafkasya'ya ve meselâ Gürcistan'a girdiğini ve gürcülerin kendi ordularında kullandıklarını bildiğimiz ŞAMANI veya Hristiyan Kıp-

çakların bir kısmı da Anadolu'ya giren unsurlardan birini teşkil eder.

Türkistan'dan gelen halkın kahir ekseriyetini göçebe Türklerin teşkil ettiği aşıkâr ise de çiftçi, tüccar, şehirli, ilim, din ve sanat adamlarının mühim bir yekûna balığ olduğunu (diğer İslâm ülkelerinden ve bilhassa İrandan bu gibi insanların çokca geldiğini) kaynaklar vasıtasıyla bildiğimiz gibi, garb Türkçesinde rastladığımız bütün kültür kelime ve tabirlerinin Orta Asya'da buldukları zamanlara ait kelimeler olmakla da sabittir ve bu husus yerli kavim ve kültürlerin hemen pek az bir tesir icra eylemiş olduğunu da göstermektedir. Meselâ Rumca ve Ermeniceden Türkçeye geçen kelimeler Türkçeden bu dillere geçmiş olanlara nisbetle pek azdır. Hattâ İtalyanca'dan iktibas ettiklerimiz bile daha fazladır.

TÜRKLEŞEN ANADOLU

Selçuk istilâsını müteakip Anadolu, süratle Türkleştiği için, bazı kaynaklarında, daha XII. inci asırdan itibaren, bu memleket TÜRKİYA (Türk - İli) adıyla anılmakta idi. Malazgird'den sonra, İlk Türkiye Sultanı Süleyman Şah zamanında (1077 - 1080), Anadolu'da zaptedilmeyen bölge pek az kalmıştı. Bununla beraber bu henüz bir Türkleşme değil Selçuk devletine ve göçebelere ait bir işgal mahiyetinde idi. Memleketin bir kısım ücra bölgeleri ile bazı kaleler henüz feth edilmemişti. Anadolu'nun bu fethi ve Türkleşmesi süratle gelişmekte iken başlayan haçlı akışları Türklerin bir ülkede birleşmesi ve burasını vatan yapmaları mücadelelerini bir asır daha uzattı. Türkler haçlı ve Bizans taarruzları ile ortaya, Anadolu'ya çekilmekte yalnız karşılıklı nüfus zayıyatı olmadı; Bizans devrinde mevcut bulunan medenî ve iktisadî inhitat, yeni tahriplerle, daha büyük bir ölçüde ilerledi. İctimai buhran genişledi. Anadolu'da siyasî birliğin parçalanması Selçuklulardan başka Danişmentli, Saltuklu, Mengucuklu, Artuklu gibi rakip Türk devletleri ve nihayet Çukurova da teşekkül eden küçük - Ermeni krallığı ve Gürcü hükümetleri ile mücadelelerde bu karışık devrenin uzamasına bir kat daha âmil oldu.

İşte bu şartlar içinde Anadolu bir destan devrini yaşadı. Bu destan devri Anadolu'yu cidden bir kahramanlar ve evliyalar diyarı haline getirdi. Öyleki Anadolu'da kaza ve fütihat yapan Türk kahramanları etrafında destanlar teşkil etti; bunların mezar veya türbeleri bir kutsiyet hâlesi içinde asırlarca ziyaretgâh oldu. Dikkate şayandır ki bu kahramanlar az zamanda halk arasında veli hüviyetini aldı. Gerçekten bütün Anadolu toprakları tarihi hatıraları, menkıbeleri, ziyaretgâhları, evliyâ hikâyeleriyle vatan olmak için her türlü manevî unsuru kazanmış ve böylece Türk Milleti bu topraklara, bu topraklarda Türk Milletinin şuuruna ve kalbine intikal etti. Bu uzun mücadele devresinde Türkler arasında DEDE - KORKUT, DANIŞMEND GAZİ, BATTAL GAZİ destanları ile bir çok küçük menkûbe ve hikâyeler teşekkül etmişti. Bunlardaki Türk kahramanlarının faaliyetlerinde Din, Vatan mefkûreleri insanlık ve âlicenaplık ruhu başlıca âmil olduğu halde Bizanslılar tara-

fından vücut bulan AKRİDAS destanında ise para ve kadın birinci derecede rol oynar. Bu keyfiyet her iki cemiyetin ruh haletini, yani bir taraftan yükselen, diğer taraftan sükût eden idealleri mükemmelen aksettirmektedir. Nitekim Türklerin XVI. ıncı asırda bir cihan İmparatorluğu vücuda getirmeleri bu ideal üstünlüğü ile mümkün olduğu gibi Bizansın ölümüne mahkûm olması da bu ruhi sükût eseri idi.

Bu devir Anadolusunda ilk defa halk ve askerler arasında meydana çıkan KIZIL ELMA efsanesi de cihan hâkimiyeti mefkûresinin nasıl millî bir hüviyet kazandığını meydana koymaktadır. Gerçekten şehirli ve münevver Türkler bu mefkûre icabı İstanbul'a yönelir. Ve bunu Hazret-i Peygamber'in Hadisleri ile teyid ve takdis ederler ki, halk muhayyilesinde, Ayasofya önünde, Jüstinyen abidesi üzerindeki kızıl madeni yuvarlak da kitlelerin KIZIL ELMA olarak hedefi olmuştu. Günlük münakaşalarda Rumlar Türklerin üstünlüğünü ve devrin artık onlara intikal ettiğini kabul ve idrak ediyorlar. Bu münakaşalar dinî mecraya dökülünce Bizanslılar İslâmîyetin üstünlüğü iddiasına karşı Avrupalıların da kendi dinlerinde olduğunu Rumlar için hayat kalmamış ise onların mevcudiyetini zikretmekle kendisinde Papazlar: DÜNYA TÜRKLERİN İSE AHİRETİN DE KENDİLERİNE AİT OLDUĞUNU BERYAN ETTİKLERİ ZAMAN, HİRİSTİYAN KÖYLÜLERİN, DÜNYADA BİZİ YER VE YURTLAREMİZDE BIRAKMAYAN TÜRKLERİN AHİRETTE DE AYNI ŞEYİ YAPACAKLARINI söylemeleri itikat sarsıntılarının kitleler arasında nasıl bir mahiyet aldığını açıkça meydana koyar. Putperest Moğollar Bağdat Halifesinin öldürdükleri ve Selçuklulara tâbi bir devlet haline indirdikleri bir sırada sevinen bazı Hıristiyanlar Türk gazisi ile alay etmek isteyince Gazinin de onlara: «SİZİN İTİRAFİNIZA GÖRE HİRİSTİYANLARIN ALLAHI ÖLDÜRÜLDÜKTEN SONRA MÜSLÜMANLARIN HALİFESİNİN KATLEDİLMESİNDEN NE ÇIKAR!» tarzındaki cevabı da bu türlü münakaşalara dair ruhi durumu belirtir.

Anadolu'da Türk medeniyetinin kurulması, Selçukluların bir asır kadar süren dış ve iç mücadeleleri müsbet bir neticeye bağlamasıyla başlar. Filhakika ikinci Kılıçaslan gibi büyük bir Padişahın dâhiyâne siyaseti yenilmez azim ve iradesi, yüksek insani vasıfları ve nihayet kırk yıldan fazla süren mücadelesi sayesinde Anadolu'da Millî birlik kurulduktan ve Bizans İmparatorluğuna, Malazgirtten beri, ikinci büyük darbe (1176) vurulduktan sonra artık Türk üstünlüğü ile medenî ve iktisadî faaliyetler süratle gelişir. Nitekim Selçuk devrinin büyük mimarî âbidelerinin hep bu tarihten sonraki devirde inşa edilmesi sebebi de budur. Bununla beraber Türkiye'deki iktisadî ve kültürel gelişmelerin bu kadar hızlanmasında başka bir mühim âmil daha vardır ki, o da Anadolu'nun helenistik ve Röma devrinden sonra, ilk defa dünya ticaret yolları için ilk geçit haline gelmesidir. Zira Selçuklular zamanındadır ki şarkta medenî İslâm ülkeleri yanında, haçlı seferleri ve İslâm medeniyeti tesirle-

riyle, Avrupa'da da yeni bir medenî ve ticarî faaliyet devresi başlar ve bu sebeple Türkiye şark - garp, şimal - cenup bütün medenî milletler arasında bir mübadele sahası, bir köprü durumunu kazanır. Bugün Anadolu'nun ıssız köşelerinde kalmış o muazzam kervan saraylar bize yalnız medenî ve içtimai hayatın yüksek seviyesini değil, aynı zamanda bu milletler arası yolların ticarî mânâsını da belîğ bir şekilde ifade eder. Bunlar bütün yolcuların milliyet, din ve mevki farkı gözetmeksizin, hayvanlarıyla birlikte, meccanen yemek ve yatmalarına hizmet ediyor; hastalarını tedavi ve fakirlere de ayakkağı temin ediyorlardı.

Türkiye'de başlayan bu sür'atli inkişaf sayesinde Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum, Malatya... Gibi Anadolu dahilinde hiç bir zaman görülmemiş bir takım büyük ticaret ve kültür merkezleri teşekkül etti. Öyleki bunların nüfusları 100.000 civarında idi. Nitekim Sivasın XIV. asır da 120.000 nüfusa sahip olduğunu bir kaynak kaydetmiştir. Halbuki Bizans devrinde bu şehirler birer büyük köyden ibaret idi. Selçuk devletinin takip ettiği iktisadî, ticarî ve zirai siyaset sayesinde memleket mamûr, nüfus kesif ve halk da müreffeh bir hale geldi. Devletin istihsalı artırmak maksadıyla Hıristiyan halkı himaye, göçebeleri iskân ettiğine ve sık sık çiftçilere ev yaparak, arazi çift hayvanı ve tohumluk dağıttığına ve nihayet bu siyaset icabı bir kaç yılda müstahsili vergiden muaf tuttuğuna dair vesikalar mebzuldur. Bizim, XIV. asırda ki bir kaynak-000 altın civarında idi ki bu meblâğ bu günkü pamenî kralığı (Çukurova) toprakları ve garbî Anadolu'da bir kısım arazi hariç tutulmak üzere, 17.000 ramızla takriben, iki buçuk milyar Türk lirası eder. tan çıkararak yazdığımız hesaplara göre Selçuk Türkiyesinin bütçesi (vergi aidatı), henüz Türk idaresine girmemiş olan Trabzon Komnen ile küçük er-Yalnız Konya ve Sivas şehirleri ile vilâyetlerinin devlet geliri 600.000.000 lira kıymetinde idi. Bu son rakam evvelce Bağdat, daha sonra da İlhâniler payitahtı Tebrizin iradına tekabül eder. İktisadî durumu daha iyi kavrayabilmek için meşhur iktisatçı Sombart'ın verdiği rakamlarla bir mukayese yerinde olur. Filhakika onun 1300 senesinde ki İngiltere bütçesi hakkında verdiği rakam Tebrize müsavî gelmekte, 1311 yılındaki Fransa bütçesi de daha az bir miktarda idi. Selçuk Türklerinin serveti, zenginliği ve altın gümüş hazineleri o kadar meşhur idi ki bu devletin Avrupalıların hayallerini tahrik ettiğine ve dillerinde destan olduğuna dair dikkata şayan tasvirler bize kadar gelmiş ve bu husus efsanelere bürünmüştü.

Selçuk devleti bu iktisadî ve zirai siyasetiyle memleketin maddî kalkınmasına çalışırken kültürel faaliyetleri de buna muvazi gidiyordu. Her fetih edilen veya yeniden inşa olunan şehir ve kasabalara tüccar ve sermayedarlarla birlikte ilim, din, edebiyat ve san'at adamları da celbediyordu. Henüz Türk kültürünün zayıf olduğu zamanlarda bu insanlar diğer İslâm ülkelerinden daha sonraları da hem oralardan hem de bizzat Selçuk Türkiyesinden geliyorlardı. Vazih olarak bildiğimize göre orta çağda hiç bir memleket Türkiye kadar kervansaray, haş-

MALAZGİRD VE ALPARSLAN

*Ey üçbin yıllık tarihimin kilit noktası
Maddëyi çıldirtan mânâ
Ey kaderimin potası.*

*Çin Seddinden taşan iman seli
İstanbul'a yüzgörümliüğüm
İrkıman Viyana'ya uzanan eli.*

*Sen ey candamarım Malazgirt
Sonsuz zaferler kapısı
Ey Anadolum'un ölmez tapusu.*

*Kanımı, alınterimi sana katmışım
Çilenin hazla barıştığı
Azmin hızla yarıştığı
Bir vatan yaratmışım, bir vatan yarat-
mışım.*

*Ey Ay-Yıldızın güneşi hakan
Dilediğin anda kopmuş fırtına
Düşman tümen tümen kaçmış önünden
Tarih destan destan düşmüş ardına.*

*Ey şeref tâcım Alparslan
Âbidendir yurdumda yükselen mâmûreler
Ve senindir
Gönlümden bir lâhit, Fatihadan türbeler.*

*Sen ey canlı şehit
Ve sen ey yaşayan gazi
Benimdir, benimdir Elbet medeniyet zaferi
Şarkımız vurdukça âtime
Ey Ağustos güneşleri...*

AYHAN İNAL

tahane, ve imaretlere sahip değildi. Bu sebeptendir. ki Anadolu Türklerinin yaptıkları hayır müesseseleri ve vakıfların başka memleketlerde mevcut olmadığını, oralarda zenginlerin servetlerini zevklerine sarf ettikleri halde Türklerin sadece din ve hayır işlerine harcadıklarını islâm kaynakları müttefikan beyan ederler. Esasen bu husus zamanımıza kadar yaşayan eserlerle de sabittir.

Yeni bir medeniyetin beşiği haline gelen Selçuk Türkiyesi nihayet Asyayı alt üst eden ve sarsıntısını Avrupa işlerine kadar ilerleyen Moğol kasırgasına dayanmadı. Moğollar Türkiye'yi XIII. asrın ortalarında tabi bir devlet ve bu asrın sonralarına doğru da bir eyalet haline getirdiler. Fakat Selçukluların mağlûbiyetine sadece Moğol istilâsının vahşetine atfetmek doğru değildir. Nitekim Alâaddin Keykubat I. zamanında bu istilâ vahşetini sarsmakta idi. Fakat onun yerine geçen oğlu, babası gibi, Türkiye'nin bu kudretini Moğollar karşısında kullanabilecek bir seviyede değil, bilâkis genç bir mecnun idi. Diğer taraftan, bu günkü Türk münevverleri nasıl Avrupa medeniyeti karşısında milli ruh ve ideallerini kaybederek zayıflamakta ise o zamanki yüksek Türk münevveri de İran kültürü ve edebiyatının

yıkıcı tesirlerine fazla maruz kalmış, devletin büyük mevkilerinde oturan yabancı ve bilhassa İranlı unsurların zaafı ve nihayet başka ırk ve dinlere mensup askerlerin Türk ordusunda mühim bir yer işgal etmeleri Moğollarla ilk karşılaşmada hiç bir mukavemet göstermeksizin Selçuk ordusunun toptan bozguna uğramasına ve firarına sebep oldu. Selçuk devleti bu unsurların tesiriyle yıkılırken, bereket versin, Türkiye'nin hayatıyeti berdevam idi. Yabancı kültürün tahribine maruz kalmıyan Oğuz Boyları, beyliklerini kurarak, Türk kudretine yeni bir hamle hazırladılar. Bunlar arasında Oğuzların kayı kabilesine mensup Osmanlı Beyliği, tarihte hiç bir hükümdâr ailesine nasip olmıyan bir kudret ve hayatıyetle ve birbiri ardı sıra yetiştirdiği dokuz büyük padişah sayesinde, Türk kudretinin rehberi ve mümessili oldu. Böylece Anadolu'da gelişen ve temerküz eden Türk enerjisi ve çoğalan Türk nüfusu önce Balkanlara, sonra da üç kıtaya yayıldı. Zira Moğollar Selçuk devletini yıkmakla Selçuk Türkiyesinde mevcut bulunan medenî ve iktisadî inkişaf duraklamadı: Hele ticarî faaliyetler daha da hızlandı. Bu devreye ait mimarî ve kültürel eserler bu hususu belirli bir şekilde meydana koymaktadır.